

potpuno nedodirnuti časopisi u sebi sadrže informacije koje bi značajno modifikovale naša shvatanja o preovlađujućoj slici jugoistočne Evrope u očima njemačkog „homo politicusa“ 18. vijeka.

S druge strane, rad Ivana Parveva sam po sebi pokazuje kakve mogućnosti stoje pred istraživačima ekvivalentne tematike posmatrane iz austrijskog ugla, tim prije što je Austrija bila neuporedivo više involvirana u sam prostor jugoistočne Evrope nego sjeverne njemačke oblasti. Jasno je da je veći dio 18. vijeka austrijska štampa bila pod budnim okom dvorske cenzure, te je u njoj zasigurno teško naći značajnija odstupanja od zvaničnih stavova Bečke vlade, prisutnih u arhivskih izvorima. Kako je već pomenuto, decenija vladavine Josipa II u tom kontekstu predstavlja značajan izuzetak, pa samim tim i najlogičniji period za istraživanje. U svakom slučaju, takvih istraživanja u istoriografiji 18. vijeka na prostoru bivše Jugoslavije nikad nije ni bilo. Upravo je u takvoj implikaciji veličina pionirskog rada Ivana Parveva, a istraživanja svih drugih, pa i relativno udaljenijih geografskih područja u smislu analize njihove političke percepcije neophodno za adekvatan razvoj svih regionalnih istoriografija, tradicionalno pretjerano fokusiranih na sopstvene nacionalne okvire ■

Boro Bronza

Historija Osmanske države i civilizacije II. priredio Ekmeleddin Ihsanoğlu, Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu, IRCICA-Istanbul, 2008, 653 str.

Orijentalni institut u Sarajevu u saradnji sa Centrom za istraživanje islamske historije, umjetnosti i kulture-Istanbul (IRCICA) objavio je prijevod drugog toma "Historije Osmanske države i civilizacije", na bosanskom jeziku. Ovaj izuzetno važan projekt pruža detaljan uvid u osnovne informacije o raznim aspektima historije Osmanskog carstva. Tom koji je pred nama podijeljen je na četiri tematske cjeline, u kojima su autori na temelju obilne arhivske građe, kao i dosadašnjih istraživanja na vrlo sistematičan i pregledan, te visoko znanstveno-analitičan način obradili i prezentovali pregled nekih pitanja iz bogate historije Osmanskog carstva.

Na samom početku knjige nalazi se Popis ilustracija, fotografija i karata, dva kratka predgovora Behije Zlatar, direktorice Orijentalnog instituta u Sarajevu, i Halita Erena, generalnog direktora IRCICA, kao i popis Skraćenica.

Prva tematska cjelina "Ekonomski život u osmanskoj državi" (5-147) sastoji se iz pet poglavlja, u kojima autor Mübahat S. Kütükoğlu hronološkim redom, vrlo detaljno upoznaje čitaoca sa finansijskim sistemom Osmanske države. Ova tematska cjelina počinje poglavljem *Finansije kod Osmanlija* u kojima autor analizira izvore prihoda kojim se punio osmanski budžet, stavljajući težište svoje analize na poreze, u svjetlu činjenice o njihovom rastu karakterističnom za periode nakon ratova. Posebna pažnja posvećena je pokušaju stabiliza-

cije finansijskog sistema u 19. stoljeću, koji je u 1854. godini doveo do prvog vanjskog zaduživanja. U drugom poglavlju *Rudnici zlata i srebra, monetarna politika i politika cijena* Kütükoğlu se osvrnuo na bogatstvo ruda potrebnih za kovanje novca kojim su Osmanlije raspolagale. Ukazano je također na specifičnost pitanja vrijednosti novca, koji je sa sobom povlačio i problem falsifikovanja. Autor je posebnu pažnju posvetio i sistemu narha, tj. službeno objavljenoj najvišoj cijeni neke robe, koji se održao do sredine 19. stoljeća. Interesantno je da se ovaj sistem nije poštovao u doba inflacije, te da su se cijene u tom periodu formirale slobodno. *Trgovina* je tema trećeg poglavlja u kojem je posebno prikazan razvoj unutrašnje i vanjske trgovine, kao i nekih zabrana i ograničenja u trgovini. Ključna godina za razvoj trgovine bila je 1838, kada je potpisan sporazum o trgovini, kojim je predviđeno ukidanje monopola, zabrane izvoza, kao i svih poreza koje su do tada plaćali strani trgovci. U ovom poglavlju autor je dosta detaljno izložio visinu carinskih poreza u unutrašnjoj i vanjskoj trgovini, kao i same carinske tarife. Četvrto poglavlje nosi naslov *Saobraćaj i poštanske usluge*, i u ovom nas poglavlju autor upozna sa razvojem kopnenog saobraćaja, izgradnjom prve željeznice 1850. godine, kao i razvojem poštanskog saobraćaja. Kao najviša instanca u ovoj oblasti, osnovano je 1842. godine Ministarstvo pošta u Istanbulu. Zanimljivo je da je prije uspostavljanja domaćeg poštanskog sistema u Osmanskom carstvu bio prisutan strani poštanski saobraćaj. Posljednje poglavlje ove tematske cjeline posvećeno je *Privredi*. Kütükoğlu nas upozna sa Cehovskim organizacijama preko kojih nas uvodi u privredni sistem Osmanskog carstva. U obrtničkom sistemu postojao je i sistem

samokontrole unutar same londže. Ove samokontrole su se odnosile na broj dućana i majstora u jednom zanatu, kao i miješanje zanatlija jednog zanata u poslove drugog. Zbog vojne opreme za Osmansko carstvo veoma značajna je bila teška industrija, a od posebnog značaja su bila brodogradilišta, koja su reformisana u vrijeme sultana Selima III. Pored brodogradnje za vojne pohode od velike važnosti bilo je topništvo i baruthane, dok se mala privreda svodila, uglavnom, na proizvodnju tkanina, tj. vunene, svilene i pamučne tkanine.

Druga tematska cjelina pod naslovom "Jezik i književnost" (147-294) započinje poglavljem *Osmanski turski jezik*, u kojem je autor Nuri Yüce izložio opće podatke o osmanskome jeziku i pojasnio terminologiju jezika sagledanu kroz tri etape hronološkog razvoja. Također se osvrnuo na vrste pisma, te na neke specifičnosti jezika s obzirom na arapsko pismo koje je bilo u upotrebi. Radi jasnije slike autor se osvrnuo i na razvoj jezika i njegovu upotrebu u vrstama književnih djela. Yüce je, također, ukazao na način kojim su pisana djela proze i poezije, s obzirom na njihov jezik do perioda Tanzimata. U ovom poglavlju posebno je analiziran utjecaj osmanskog turskog jezika na druge jezike. Drugo poglavlje govori o *Turskoj književnosti u Anadoliji*. Autor ovog poglavlja Günay Kut analizira razvoj turskog jezika u Anadoliji kao službenog i književnog jezika, kao i izvore divanske književnosti, njen sadržaj i poetske oblike. Autor navodi da se proza razvila u tri toka i to: jednostavna proza, srednja proza i ukrašena proza. Kut posebno izlaže vrste nastale u divanskoj književnosti između 13. i 19. stoljeća, te skreće pažnju na *šehrengizu*, književnu vrstu svojstvenu samo turskoj književnosti, koja se susreće od 15. stoljeća. To je, zapravo, pjesnička

vrsta pisana u mesnevi – formi s temom o gradskim ljepotanima/icama i gradskim ljepotama. Autor, također, hronološki posmatra i detaljno analizira periode turske književnosti u Anadoliji, koji se dijele na pet glavnih perioda od osnivanja osmanske države do početka Tanzimata. Autor trećeg poglavlja Orhan Okay na veoma zanimljiv način upoznaje čitaoca sa *Turskom književnosti perioda evropeizacije*. On navodi da se prirodnim može smatrati “to što su procesi obnove i evropeizacije, koje je država generalno započela u upravi, pravu i obrazovanju, nakon izvjesnog vremena prevođenjem, sljeđenjem i oponašanjem prenesena i u književnost”. Tako je književnost tog perioda u samom nazivu dobila sinonime, pa se nekada naziva Tanzimatska, a nekad se spominje i kao Evropsko-turska književnost. Autor kroz stvaranje različitih književnih grupa te smjerova u književnosti koje one slijede analizira utjecaje evropeizacije u turskoj književnosti. Posljednje poglavlje druge cjeline je ujedno i najmanje. Na četrnaest stranica Nimetullah Hafiz nas upoznaje sa *Književnosti muslimanskih naroda u Evropi u periodu Osmanskog carstva*, od prvih utjecaja islama na Balkanski poluotok u 12. stoljeću, koji su intenzivirani dolaskom Osmanlija. Posebno se osvrnuo na narodnu književnost muslimanskih naroda, kao i na književnost muslimanskih naroda na orijentalnim jezicima.

“Osmanska misao” (295-385) je naslov treće tematske cjeline, koja je hronološki podijeljena na dva poglavlja. Autor prvog poglavlja *Osmanska misao (XIV- XVII stoljeća)* Ahmet Yaşar Ocak izložio je opći pregled osmanske misli posmatrajući je unutar cjeline islamske misli, a ujedno i valorizirajući njen značaj. On se prvo osvrnuo na historijsku podlogu osmanske misli te istraživanja koja su do sada urađena na

polju historije islamske misli, koja pokazuju da su se najzreliji plodovi mišljenja u islamskom svijetu počeli pojavljivati od 9. stoljeća i da su nakon otprilike četiri stoljeća dinamičnosti, pred kraj 12. stoljeća ušli u fazu stagnacije. Autor smatra da politička misao nije iznjedrila djela kakva su bila djela zapadnih filozofa, jer osnovno obilježje ovog mišljenja nije imalo filozofski već pragmatički karakter. Ovak nas je također upoznao sa osmanskim političkim misliocima, te osnovnim pitanjima i problemima osmanske političke misli, koja se koncentrisala na vladara, upravu, vojsku, državnu blagajnu, raju i njihov status, te uzajamna prava i obaveze. Posebno su obrađena i pitanja: osmanska filozofska misao, osmanska vjerska misao, gdje je autor ukazao na temelje osmanske vjerske misli, njene smjerove, kao i vladajuće škole u osmanskoj vjerskoj misli i njihove predstavnike. Drugo poglavlje nosi naslov *Ogled o intelektualnom životu u periodu evropeizacije* autora Orhana Okaya, i počinje od temeljnih polazišta ideje evropeizacije, njenih utjecaja i idejnih tokova. S obzirom na to, on osmansku misao veže za tri temeljna polazišta: otvorenost prema demokratiji i slobodi, civilizaciju, znanstvena saznanja i tehniku. Interesantno je da se pojam “civilizacija” koristio kao sinonim s pojmovima progres, napredak i razvoj. Tim više što nije bio u opasnosti pred cenzurom, te je cijeli period Tanzimata civilizacija bio jedna od zajedničkih tema kako u književnosti tako i u djelima filozofskog predznaka. Autor skreće pažnju i na činjenicu da se utjecaji evropskih mislilaca u periodu Tanzimata počinju primjećivati i u oblasti vjerskih misli i vjerskih osjećaja. Razmotrivši tragove zapadnjačkih tokova mišljenja, njihove sljedbenike i reakcije koje su izazvali, autor napominje da je većina ovih ličnosti i

skupina koje su predvodili i u zemlji i u inozemstvu bila u sukobu sa vlašću.

Posljednja tematska cjelina ove knjige nosi naslov "Umjetnost i arhitektura" (386-506). Isti naslov nosi prvo poglavlje, autora Esin Atila. Hronološki je podijeljeno na šest perioda: Rani period 1350-1450, Godine razvoja 1450-1550, Klasični period 1550-1650, Drugi klasični period 1650-1750, Period eksperimentiranja 1750-1850 i Posljednji period 1850-1923. Autor je svaki od perioda analizirao kroz njegove nosioce, djela koja su ih karakterizala te značaj koji su imali u Carstvu, čime je slika o razvoju umjetnosti kod Osmanlija postala dosta jasnija. Posebno je istaknuto preplitanje i međusobni utjecaji umjetničkih tradicija koje su Osmanlije baštinile, sa autohtonim stilovima i formama. Atila se također osvrnuo na savremene oblike i izraze, kao i na vanjske utjecaje. Autor navodi da je umjetničko stvaralaštvo kod Osmanlija bilo centralizovano poput državne uprave, te da su se grupe umjetnika različitih profila ustrojavale po modelu klasičnih osmanskih institucija, a nazivali su se Ehl-i Hiref, tj. udruženje dvorskih umjetnika. Autor drugog poglavlja M. Uğur Derman posvetio je pažnju *Umjetnosti kaligrafije kod Osmanlija*. On dosta detaljno upoznaje čitatelje sa vrstama kaligrafskog pisma, izlažući razvoj kaligrafije i njenu važnost kroz stoljeća. On navodi produkte kaligrafske umjetnosti koji su opstajali u nacionalnoj posebnosti, a najsavršeniju razinu dostigli su u 19. i 20. stoljeću. On se, također, osvrnuo i na alat i materijal kojim su radili kaligrafi, a koji zauzimaju posebno mjesto u umjetničkom stvaralaštvu osmanskih rukotvorina. Çiçek Dermen, autor poglavlja *Umjetnost ukrašavanja rukopisa (Tezhip) kod Osmanlija*, osvrnuo se na ukrašavanje rukopisa usitnjenim listićima zlata i drugim bojama

koje se nanose kistom na stranice knjiga, tj. tezhib. On nas upoznaje sa historijom nastanka ove veoma rijetke vrste umjetnosti. Posljednje poglavlje nosi naslov *Osmanska muzika*, u kojem nas autor Cinucen Tanrikorur upoznaje sa karakterom osmanske muzike i njenim mjestom u muzici drugih turskih i islamskih naroda, navodeći da su utjecaji osmanske muzike posebno vidni na polju vojne muzike, koja je imala privilegovano mjesto na repertoarima od Irana do Maroka. Vojna muzika dostigla je vrhunac u 16, 17. i 18. stoljeću, a ostavila je utjecaj i na evropske kompozitore, gdje je bila poznata kroz ratove i preko raskošnih orkestara koji su pratili osmanske izaslanike i delegacije. Tanrikorur, također, hronološki analizira razvoj muzike, njeno širenje i utjecaj, kao i forme i instrumente u osmanskoj muzici.

Posebnu vrijednost ove knjige predstavljaju: Hronologija događaja kroz historiju osmanske države i Hronologija značajnih događaja u historiji osmanske civilizacije, kao i Bibliografija, Indeks imena i geografskih pojmova i Indeks naziva, koji se nalaze na kraju knjige. Svaka tematska cjelina konceptualno je zasebna. Iako neke imaju uvod, a neke zaključak, za svaku možemo slobodno reći da predstavlja zaseban tekst, koji pruža kompletan sintetički pregled teme na koju se odnosi. Uz sve navedeno neophodno je odati priznanje i iskreno čestitati prevodiocima na bosanski jezik (Kerimi Filan, Amini Šiljak-Jesenković, Fehimu Nametku i Salmiru Kaplanu) na izvrsnom prijevodu. Ovo djelo, koje ukupno obuhvata 653 stranice, sa veoma bogatim znanstvenim aparatom, nedvojbeno će poslužiti kao temeljno polazište za dalja istraživanja bogate historije Osmanskog carstva. Svojom tematskom raznolikošću može zanimati ne samo stručnu čitalačku

publiku nego i širi krug čitatelja, koji će zasigurno dobiti odgovore na mnoga pitanja, te steći osnovno znanje o nekim do sada malo poznatim aspektima historije Osmanskog carstva ■

Hana Younis

Hannes Grandits, *Herrschaft und Loyalität in der spätosmanischen Gesellschaft. Das Beispiel der multi-konfessionellen Herzegovina*. Wien-Köln-Weimar: Verlag Böhlau 2008, 789 str.

Hannes Grandits, autor ove studije, docent je na Univerzitetu u Grazu, gdje predaje historiju jugoistočne Evrope. Autor je više antropoloških i sociohistorijskih studija koje se odnose na južnoevropski dio kontinenta, kao i nekoliko knjiga iz savremene historije tih krajeva.

Predmet studije koju na ovom mjestu predstavljamo potencijalnim čitateljima je osmanski društveni sistem, omeđen periodom tanzimatskih reformi, u okviru kojih osmanski sultani pokušavaju pod pokroviteljstvom evropskih država i njihovih profiliranih kadrova formirati novi koncept države i njoj podložnih institucija. To je period koji se često označava i imenom evropeizacije, a koji je trebao uspostaviti moderne društvene forme, koje su tendirale ka sekularizaciji i pravnoj jednakosti svih društvenih činilaca države, bez obzira na konfesionalne razlike stanovništva. Iako u stvarnosti ovi pokušaji nisu donijeli željene

rezultate u smislu pozitivne efikasnosti postojećih društvenih institucija, u određenoj mjeri doprinijele su jednakopravnom sistemu svih društvenih struktura ove države, sa istim pravima, ali i obavezama. Međutim tanzimatske reforme i produbljene reforme koje su vršene u toku dalje egzistencije Osmanske države učinile su, ustvari, da ova država sa svojim prirodnim resursima postane kolonijom evropskih država.

Autor knjige fokusira provođenje reformskih pokušaja na prostoru osmanske mikroregije u graničnom području na krajnjem jugozapadu Osmanske države, na prostoru koji je označen u teritorijalno-upravnom smislu imenom Hercegovački sandžak. U periodu o kojem je riječ ova je oblast imala status pašaluka, a integralnog dijela Bosanskog ejaleta. Na tom prostoru živjele su različite društvene grupe, različite u socijalnom, kulturnom i konfesionalnom smislu, pa je i recepcija reformskih pokušaja i tokova imala različit odjek i primjenu. Želeći što realnije shvatiti mentalnu strukturu i tradiciju pojedinih socio-konfesionalnih zajednica ovog prostora i na osnovu toga dati što realniju predstavu historijskih događanja na prostoru Hercegovačke regije, autor ove studije je proveo u takozvanim etnoregijama i određen vremenski period.

Hannes Grandits je prezentirao snage društvene moći hijerarhijski postavljene, kao i interakcijske odnose tih snaga na planu socijalnih događanja u periodu Tanzimata, koji su utisnuli svoje tragove na svakodnevni život u Hercegovini, postavljajući pri tome pitanje kako su državne reforme i njene upravne lokalne strukture djelovale na socijalne odnose u Hercegovačkoj regiji.

Glavno pitanje koje autor postavlja u knjizi glasi: kako su se u kontekstu naznačenih strukturalnih promjena razvijali od-